

AHOLI O'SISHI VA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGIDAGI MUVOZANATSIZLIK MASALALARI

Amonov No''monjon Hikmat o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyo aholisining tez suratlarda o'sishi va oziq-ovqat resurslari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqotda global aholi sonining ortishi natijasida oziq-ovqatga bo'lgan talabning o'zgarishi, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish imkoniyatlari hamda resurslarning cheklanganligi masalalari ko'rib chiqiladi

Kalit so'zlar: Aholi o'sish darajasi, oziq-ovqat zaxirasi, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish, oziq-ovqat xavfsizligi.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь между быстрым ростом численности населения мира и продовольственными ресурсами. В исследовании рассматриваются изменения спроса на продовольствие в результате увеличения численности населения, производственные возможности сельского хозяйства, а также ограниченность ресурсов.

Ключевые слова: темпы роста населения, продовольственные ресурсы, сельскохозяйственное производство, продовольственная безопасность.

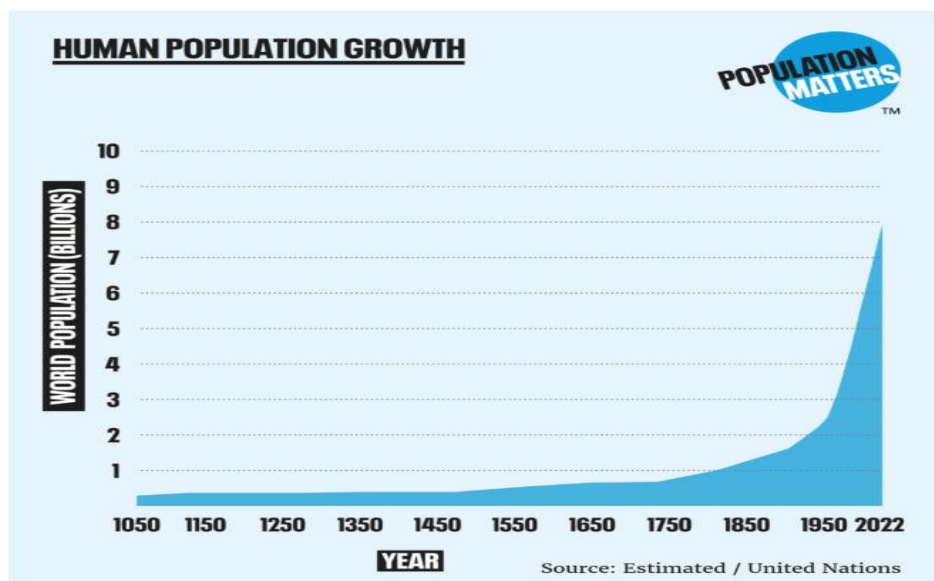
Annotation: This article analyzes the relationship between the rapid growth of the world's population and food resources. The study examines changes in food demand resulting from population growth, agricultural production capacities, and the limitations of available resources.

Keywords: population growth rate, food resources, agricultural production, food security.

XXI asrda global miqyosda eng dolzarb muammolardan biri – aholi sonining jadal sur'atlarda o'sishi hamda uni yetarli, xavfsiz va barqaror oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash masalasidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi o'n yilliklarda dunyo aholisi soni barqaror ravishda ortib bormoqda, bu esa oziq-ovqat resurslariga bo'lgan talabning sezilarli darajada oshishiga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi tabiiy resurslarning cheklanganligi, iqlim o'zgarishi, yerlarning degradatsiyaga uchrashi hamda suv resurslari tanqisligi kabi omillar ta'sirida tobora kuchayib borayotgan bosim sharoitida faoliyat yuritmoqda. Mazkur omillar oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash jarayonini murakkablashtirib, qishloq xo'jaligi tizimida innovatsion va barqaror yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Thomas Robert Malthus (1766–1834) o'zining mashhur asari “**An Essay on the Principle of Population**” [1] da aholi o'sishi va oziq-ovqat resurslari o'rtasidagi

fundamental nomutanosiblikni birinchi bo‘lib tizimli tarzda tahlil qilgan. Malthusning asosiy g‘oyalariga ko‘ra, aholi **geometrik progressiya** bo‘yicha oshsa, oziq-ovqat ishlab chiqarish faqat **arifmetik progressiya** bo‘yicha rivojlanadi. Shu sababli, agar ijtimoiy va iqtisodiy cheklovlar mavjud bo‘lmasa, aholi soni oziq-ovqat bilan ta‘minlanishda yetishmovchilikka uchraydi.

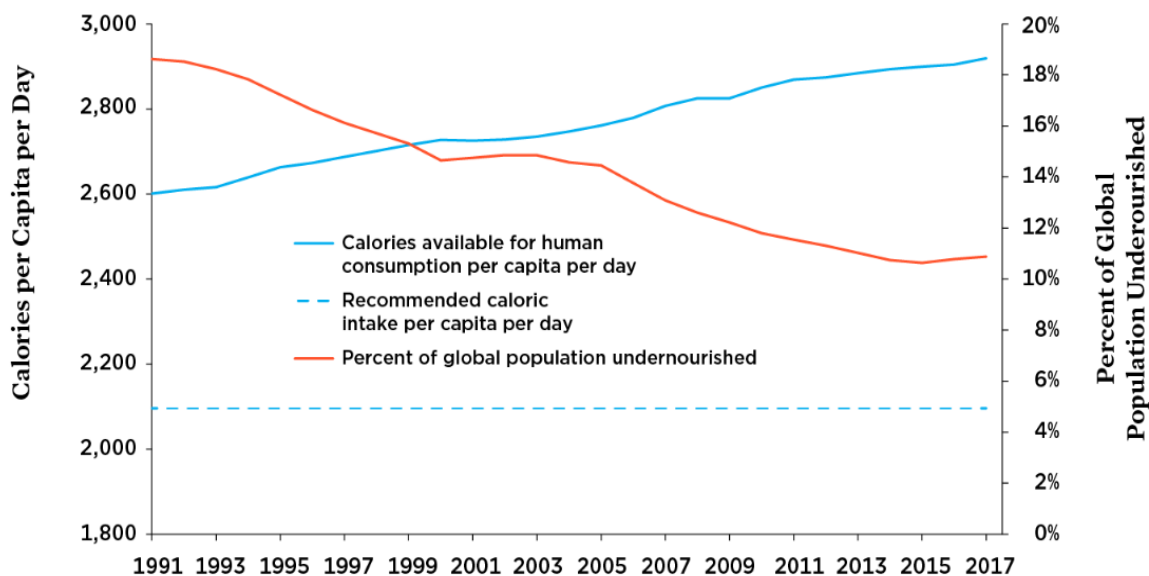

Grafik 1. Yillar kesimida aholi sonining ortishi.

Biroq oxirgi 20 yillik statistik ma‘lumotlar Malthusning bashoratlari bilan to‘liq mos kelmasligini ko‘rsatmoqda. Global aholi soni jadal oshayotgan bo‘lsa-da, uning yillik o‘sinh sur‘ati sekinlashgan – 2000-yillardan 2026-yilgacha yillik o‘sinh ~1% darajasida barqarorlashdi. Shu bilan birga, oziq-ovqat yetishmovchiligi darajasi (prevalence of undernourishment) FAO ma‘lumotlariga ko‘ra [2], 2022–2026 yillarda sekin-asta kamaymoqda va global miqyosda barqarorlashgan trendni namoyon qilmoqda. Bu holat shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy qishloq xo‘jaligi texnologiyalari, ishlab chiqarish samaradorligi va resurslarni boshqarish tizimlari Malthus tomonidan keltirilgan “aholi oshadi → ocharchilik doimiy oshadi” formulani rad etadi. Shu bilan birga, so‘nggi yillardagi ocharchilik darajasining o‘zgarishi ko‘plab ijtimoiy, iqtisodiy va geosiyosiy omillarga bog‘liq. Pandemiya, urushlar va iqtisodiy inqirozlar ocharchilikning o‘shishiga sabab bo‘lgan bo‘lsa-da, bu aholi sonining tez oshishi bilan bevosita bog‘liq emas. Natijada, XXI asr statistikasiga asoslanib aytish mumkinki, Malthus nazariyasi zamonaviy sharoitlarda **to‘liq prognoz beruvchi ilmiy model sifatida ishlamaydi** va uning fikrlarida sezilarli kamchiliklar mavjud. So‘nggi yillar statistikasi shuni ko‘rsatadiki, global oziq-ovqat tizimi va aholi soni dinamikasi Malthus tomonidan XIX asrda ilgari surilgan modeldan sezilarli darajada farq qiladi. Malthus fikriga ko‘ra, aholi soni geometriya bo‘yicha o‘sib borayotgan paytda oziq-ovqat ishlab chiqarish faqat arifmetik yo‘l bilan oshadi va shu sababli

doimiy ocharchilik yuzaga keladi. Biroq XXI asr statistikasining asosiy ko'rsatkichlari bu bashoratning to'liq amalga oshmayotganini ko'rsatadi.

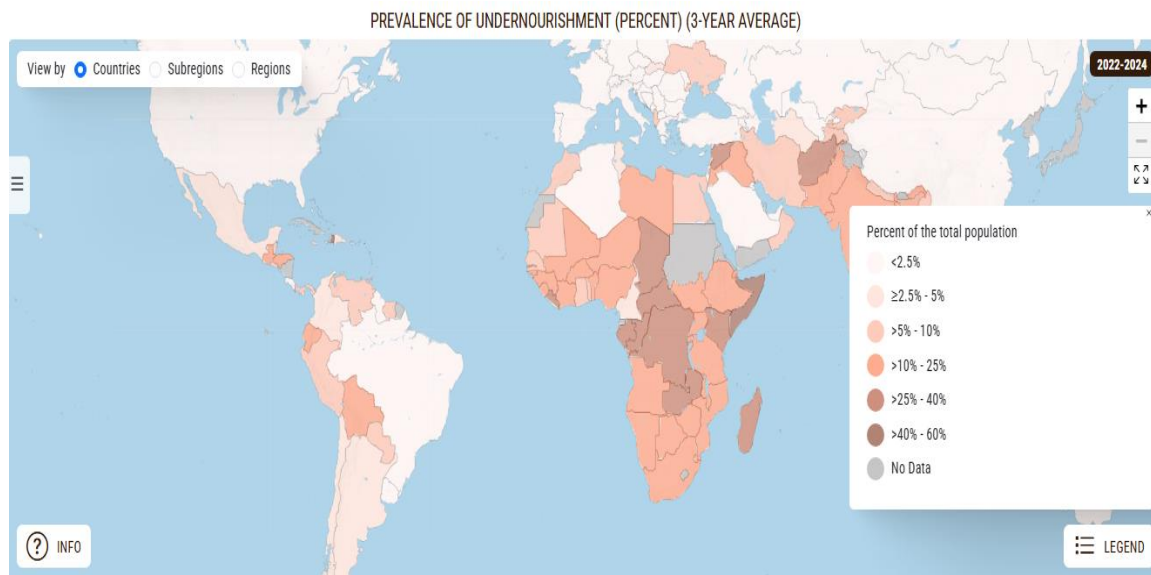
Bir tomondan, global aholi soni haqiqatdan ham oshib bormoqda, biroq uning o'sish sur'ati yillar davomida asta-sekin pasaygan. So'nggi yillarda dunyo aholisi o'sish sur'ati tobora barqarorlasha boshladi, bu esa avvalgi "ekspotensial o'sish" modeli bilan bog'lanadigan xavotirlarni kamaytirmoqda. [3]

Grafik .2. Dunyo aholisi bo'yicha ocharchilik va oziq ovqatga to'yinish ko'rsatkichlari

Boshqa tomondan, oziq-ovqat yetishmovchiligi (prevalence of undernourishment) bo'yicha global darajadagi ko'rsatkichlar ham bir xil ravishda doimiy yuksalish o'rniga barqarorlashish yoki kamayish tendensiyasini ko'rsatmoqda. Masalan, FAO ma'lumotlariga ko'ra, global ocharchilik darajasi 2022–2024 yillar oralig'ida 8.7 % dan 8.2 % gacha tushdi, bu esa taxminan 638–720 million odam oziq-ovqat yetishmovchiligi bilan yuzlashayotganini anglatadi. Bu ko'rsatkich 2019 yildagidan ham pastroq bo'lib, 8.5 % edi — ya'ni oxirgi ikki yilda ocharchilik darajasi bir oz kamaygan. [4]

Shuni ta'kidlash kerakki, global ocharchilik miqdori iqtisodiy inqirozlar, pandemiya yoki geosiyosiy konfliktlar kabi boshqa omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, UNICEF va WFP hisobotlariga ko'ra, 2023 yilda dunyo bo'yicha taxminan 713–757 million kishi ocharchilik bilan yuzlashgan bo'lib, bu 2019 yildagi darajadan ancha yuqori bo'lishi mumkin edi, lekin statistik o'sish barqaror emas va hududlar bo'yicha farqlanadi. [5]

Grafik.3 Oziq-ovqat yetishmovchiligi aholi o'rtasida
(foizda) (3 yillik o'rtacha)

Bu tendensiyalar Malthusning standart prognozlariga to'liq mos kelmaydi. Uning modeli aholining tez o'sishi oziq-ovqat yetishmovchiligi va ocharchilikning doimiy yuksalishiga olib keladi, deb taxmin qilgan bo'lsa, amaliy statistik ma'lumotlar bunday qat'iy bog'liqlikni ko'rsatmaydi. Aholi soni o'sish sur'atining sekinlashuvi, oziq-ovqat yetishmovchiligi darajasining barqaror yoki hatto qarama-qarshi yo'nalishga o'tishi Malthus modelining XXI asr sharoitida cheklanganligini ko'rsatadi. Masalan, global don ishlab chiqarish 1960 yildan 2020 yilgacha taxminan 3 barobar oshgan, aholi esa taxminan 2 barobar oshgan [6].

Xulosa sifatida aytadigan bo'lsam, Tomas Maltus tomonidan ilgari surilgan aholi va oziq-ovqat o'sishi haqidagi klassik nazariya XXI asr sharoitida to'liq tasdiqlanmaydi. So'nggi o'n yilliklar statistikasi global aholi soni hanuz oshib borayotganini ko'rsatsa-da, uning o'sish sur'ati sezilarli darajada sekinlashgan. Shu bilan birga, global ocharchilik darajasi uzoq muddatli istiqbolda doimiy o'sish emas, balki barqarorlashuv va ayrim davrlarda kamayish tendensiyasini namoyon etmoqda.. Bundan tashqari, qishloq xo'jaligida texnologik taraqqiyot, ishlab chiqarish samaradorligining oshishi, logistika tizimlarining rivojlanishi hamda xalqaro hamkorlik oziq-ovqat ta'minotida muhim rol o'ynayotganini ko'rsatmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. An Essay on the Principle of Population — Thomas Robert Malthus https://en.wikipedia.org/wiki/An_Essay_on_the_Principle_of_Population?
2. FAO – Prevalence of undernourishment data (World Hunger & Food Security indicator) <https://www.fao.org/sustainable-development-goals-data-portal/data/indicators/2.1.1-prevalence-of-undernourishment/>

3. World Bank population data <https://social.desa.un.org/issues/poverty-eradication/news/growing-or-shrinking-what-the-latest-trends-tell-us-about-the?>
4. Prevalence of undernourishment data <https://www.fao.org/sustainable-development-goals-data-portal/data/indicators/2.1.1-prevalence-of-undernourishment/>
5. <https://www.who.int/news/item/24-07-2024-hunger-numbers-stubbornly-high-for-three-consecutive-years-as-global-crises-deepen--un-report?>
6. <https://ourworldindata.org/data-insights/global-cereal-production-has-grown-much-faster-than-population-in-the-last-half-century?>
7. Gulbahor A., Sayyora A. RAQAMLI IQTISODIYOTNING O ‘SISH SUR’ATLARIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLARNI STATISTIK BAHOLASH //TANQIDIY NAZAR, TAHLILiy TAFAKKUR VA INNOVATSION G ‘OYALAR. – 2025. – T. 1. – №. 8. – C. 959-963.